

Kristian Pihl Lorentzen, MF

Kulturminister Joy Mogensen

Christiansborg, den 19. maj 2021

Kære Joy,

Formålet med dette brev er at henlede din opmærksomhed på behovet for at forbedre lovgivningen og administrationen, der relaterer sig til bevarelsen af en umistelig del af vores kulturarv, nemlig de få tilbageværende gamle vandmøller i Danmark. Datidens vedvarende energikilder og lokale vækstdynamoer. Jeg skal lige fortælle, at jeg har æren at være tovholder for en selvbestaltet "møllegruppe" bestående af ca. 15 frivillige mølleejere, museumsfolk, mølleentusiaster m.fl., der kæmper for de gamle møllers bevarelse. Dette brev er i høj grad inspireret af de gode og givende drøftelser i denne møllegruppe.

Lidt historik og status

De ældste vandmøller i Danmark kan som bekendt dateres helt tilbage til omkring år 1000, hvor de så småt begyndte at blive grundforudsætningen for brødbagning og dermed essentielle for samfundsudviklingen.

Som det fremgår af Jyske Lov fra 1241, var mølleerhvervet på dette tidspunkt i princippet et frit erhverv, som alle kunne udøve, så længe man blot ejede en dæmning og et damsted, hvor man kunne opføre vandmøllen. Efterhånden som møllerne blev større og mere komplekse, steg omkostningerne til deres opførelse og vedligeholdelse betragteligt, og som følge heraf blev det især konge, kirke og adel, der lod møllerne bygge og ejede dem. Allerede Kong Valdemars Jordebog fra 1231 omtaler adskillige kongelige møller, mens kong Valdemar Atterdag i 1350'erne lod bygge mange kongelige møller, "*thi han ville ikke tillade, at vandene løb ud i havet, uden at de forinden havde tjent samfundet til nytte*". Møllerne var på fremmarch i Danmark til stor gavn for samfundsudviklingen.

Engang var der 2500 vandmøller – idag er der kun omkring 300 steder med vandmøller eller med spor efter vandmøller. Af dem er 56 bygningsfredet. Kulturministeren har i et svar til folketinget i maj 2021 oplyst, at der efter Slots- og Kulturstyrelsens vurdering kun er ca. 25 af de fredede vandmøller i funktionsdygtig stand. En temmelig nedslående status set ud fra et kulturarvsmæssigt og historisk synspunkt. Det kalder på handling.

Kristian Pihl Lorentzen, MF

Hvis man vil undgå, at de få tilbageværende vandmøller ender som triste kulisser i landskabet med tilgroede og forsumpede mølledamme, er det uhyre vigtigt, at de fungerer. Det kræver, at der er en møllebygning, mølleinventar, en mølledam med stemmeværk, samt - ikke mindst - at forglemme tilstrækkeligt med vand i åen. Er der ikke det, kan møllen ikke fungere og vi risikerer at miste en uhyre vigtig del af vores samfunds historie og kulturarv.

Bygningerne kan bygningsfredes – men det kan vandtilførslen ikke. Det er dermed i mængden af vand, at hele problemet ligger.

Kampen om vandet

Mange prægtige og bevaringsværdige vandmøller er i de senere årtier bukket under i det man med rette kan kalde "Kampen om vandet". Ikke mindst en ubalanceret og overdreven implementering af EU's Vandrammedirektiv med tilhørende udarbejdelse af vandplaner i kommunerne har kostet mangen mølle dens funktionsdygtighed. Årsagen er den, at der ved efterlevelse af direktivets hensigt med god økologisk tilstand og kontinuitet i vandløb af hensyn til vandrefisk m.v. ofte gribes til dramatiske virkemidler, der fjerner opstemningen af en møllesø og/eller leder alt vandet udenom møllen i et stryg. En række steder i landet er det dog lykkedes at gennemføre balancerede og gode løsninger, hvor man med en passende fordeling af vandet tilgodeser både vandrefisken og møllen som levende og funktionsdygtig kulturarv. Og det er naturligvis sådanne kloge og balancerede løsninger, der bør gennemføres overalt. Det kræver givetvis, at der i kommunerne kommer langt mere fokus på kulturarven og de historiske værdier i forbindelse med kommunernes konkrete implementering af vandplanerne. Herunder konsekvent inddragelse af museumsfaglig ekspertise i alle sager, der vedrører vandmøller.

Bygningsfredningsloven bør forbedres

Når det gælder fredningen af den gamle vandmølle, så må det konstateres, at den nugældende bygningsfredningslov er yderst mangelfuld. En bygningsfredning af en gammel vandmølle sikrer ikke det helt centrale, nemlig at møllen forbliver funktionsdygtig.

Som et eksempel på fredningslovens utilstrækkelighed vil jeg nævne en forholdsvis aktuel sag omkring Lindved Mølle på Fyn. En mølle, der nævnes første gang i 1470, og hvor den nuværende prægtige møllebygning i bindingsværk blev opført i 1847. Lindved Mølle blev fredet allerede i 1944 på grund af dens enestående status som kulturarv og på grund af vægtige fredningsværdier. Herunder det bevarede mølleinventar. Ikke desto mindre gav Kulturstyrelsen i slutningen af 2020 tilladelse til et renoveringsprojekt, der bl.a. indebærer fjernelse af store dele af mølleværket (møllens inventar og maskineri) for at give plads til

Kristian Pihl Lorentzen, MF

kontorer i møllebygningen. Møllens funktionsdygtighed er for stedse ødelagt. Det er i min optik dybt beklageligt, at fredningen af et værdifuldt stykke kulturarv administreres på en måde, hvor møllens funktionsdygtighed og dermed værdi som kulturarv trædes under fode. Dette dugfriske eksempel på mishandling af mølle kalder på en revision af Bygningsfredningsloven, så hensynet til møllers bevarelse som funktionsdygtig kulturarv præciseres.

Vandmøller skal have ret til vand

Tilsvarende bør det i Bygningsfredningsloven præciseres, at en fredet mølle som princip har ret til en passende del af vandet i det pågældende vandløb. Det er ikke tilstrækkeligt blot at frede bygninger, mølledæmning m.v. Der skal også sikres vand til møllen, så den bevarer sin kulturhistoriske værdi og attraktion i forhold til besøgende. Herunder de børn og unge, som har behov for at lære noget om de gamle møller som datidens vedvarende energikilder. Ikke mindst i en tid, hvor vi glædeligvis har fået stort fokus på vedvarende og grøn energi. Møllens ret til en passende del af vandet skal naturligvis også fremgå af den øvrige lovgivning, herunder Vandløbsloven og Naturbeskyttelsesloven. Sidstnævnte er fx relevant når det gælder bevarelse af møllesøer i deres fulde oprindelige størrelse ved regelmæssig fjernelse af siv og anden bevoksning, som medfører tilgroning.

Problemet er stort. Mange steder i landet er der sket mishandling af gamle funktionsdygtige møller, der er blevet frataget al vand. Og mange steder kan man se det sørgelige syn, at et vandhjul står og rådner, fordi der ikke er vand nok til at holde det vådt. Konklusion: Bygningsfredningsloven bør snarest præciseres med hensyn til fredede vandmøller, så der udover frednings af de fysiske forhold (møllebygning, dæmning, mølleværk m.v.) også bliver fredning af møllens ret til vand. Den nuværende lov sikrer ikke de fredede møller.

Systematisk national registrering af de tilbageværende vandmøller

Jeg vil også her slå et slag for, at der fremover indføres en langt mere systematisk og retvisende national registrering af status for de tilbageværende vandmøller. Herunder om de er fredede, funktionsdygtige og/eller bevaringsværdige. Denne registrering bør forankres under kulturministerens resort og foretages i tæt samarbejde med landets kommuner og Dansk Møllerforening. Sidstnævnte udfører allerede et prisværdigt enormt stykke frivilligt arbejde for at registrere møllerne og deres status. Det ændrer ikke på, at der bør være en officiel national registrering, der opdateres med passende mellemrum.

Behov for en møllebevaringsfond

Det er ufatteligt dyrt at holde en gammel vandmølle i funktionsdygtig stand. Derfor giver det god mening at overveje oprettelse af en møllebevaringsfond analogt med

Kristian Pihl Lorentzen, MF

skibsbevaringsfonden. En fond, hvorfra mølleejere kan søge tilskud til restaurering af fx vandhjul, mølleværk og bygning ting for at holde møllen i funktionsdygtig stand – mod til gengæld at tillade lejlighedsvis offentlig adgang til møllen. En sådan fond kunne stiftes i 2022 med et startindskud fra staten som en blåstempling, der kan anspore andre frivillige donationer fra fonde m.fl. Jeg håber, at du vil overveje et sådant initiativ. I givet fald er vi en del, der gerne medvirker konstruktivt.

Lad os mødes for at drøfte møllernes ve og vel

Jeg har i dette brev peget på en række problemer og forslag i forhold til målet om at bevare de få tilbageværende vandmøller som en umistelig del af dansk kulturarv. Der er alt for mange eksempler på, at møllerne mishandles, ikke mindst på grund af uforstandig implementering af vandplaner samt en mangelfuld fredningslov.

På denne baggrund vil jeg hermed foreslå et sommermøde mellem dig og ”møllegruppen”, hvor vi kan få lejlighed til at drøfte de her nævnte problemstillinger samt mulige løsninger. Mødestedet kunne være en gammel fredet vandmølle, som en passende inspirerende ramme for vore drøftelser. Om muligt i løbet af sommeren 2021. Om ønsket deltager jeg gerne i et snarligt formøde, hvor vi sammen kan forberede et godt og konstruktivt møde i ”felten”. Længe leve de få tilbageværende møller i Danmark!

Med venlig møllehilsen

(sign.)

Kristian Pihl Lorentzen
Mølleven og MF for Venstre

Kopi af dette brev er sendt til Venstres kulturordfører, Jan E. Jørgensen